

Ontregeling en verwarring: vesches en rassoodoks

mari janssen & alla peeters

‘

hat's it going to be then, eh?

There was me, that is Alex, and my three
droogs, that is Pete, Georgie, and Dim,

Dim being really dim, and we sat in the Korova Milkbar making up our **rassoodoks** what to do with the evening, a flip dark chill winter bastard though dry. The Korova Milkbar was a milk-plus **mesto**, and you may, O my brothers, have forgotten what these **mestos** were like, things changing so **skorry** these days and everybody very quick to forget, newspapers not being read much neither. Well, what they sold there was milk plus something else. They had no license for selling liquor, but there was no law yet against **prodding** some of the new **vesches** which they used to put into the old **moloko**, and you could **peet** it with vellocet or synthemesk or dren crom or one or two other **vesches** which would give you a nice quiet **horrors how** fifteen minutes admiring **Bog** And All His Holy Angels And Saints in your left shoe with lights bursting all over your **mozg**?

Zo opent *A Clockwork Orange*, een dystopische roman van Anthony Burgess uit 1961. Als lezer word je meteen meegetrok-

ken in een verhaal over extreem geweld, macht, vrijheid van keuzes en onbeperkte controle van de staat over het individu, verteld door een jonge crimineel, genaamd Alex, in zijn eigen taal die de lezer niet zo makkelijk kan doorgronden.

De onderwereld en geheim taalgebruik zijn een bekende combinatie. Door de eeuwen heen en in alle landen ontwikkelden criminelen en andere gemarginaliseerde groepen, zoals landlopers, rondtrekkende handelaren, helers of kermisklanten, hun eigen taal om zich te onderscheiden van de rest van de samenleving. Middels een eigen taaltje bleef de boodschap namelijk geheim; en als je die taal verstond en sprak, maakte je deel uit van de groep. Voorbeelden hiervan zijn *Rotwelsch*, een dieventaal in Duitsland, *Fenja*, een geheime taal van rondtrekkende handelaars in Rusland, of het *Bargoens*, de vroegere taal van de onderwereld in Nederland. Op den duur verdwijnt echter het geheimzinnige karakter van dit soort geheimtalen: vele woorden en uitdrukkingen worden overgenomen door gewone mensen die op zoek zijn naar wat krachtigere en expressievere manieren om zich uit te drukken. De geheime boodschap komt letterlijk ‘op straat te liggen’, terwijl menig taalgebruiker zich er niet van bewust is. Zo gebruikt bijna iedereen tegenwoordig weleens de woorden ‘gozer’, ‘jatten’, ‘lazarus’, ‘hoge pief’, ‘zuipen’ of ‘jan met de pet’ die allemaal afkomstig zijn uit het Bargoens.

Het is niet verwonderlijk dat *A Clockwork Orange*, vanwege de thema's over een maatschappij met een grote mate van sociale controle en het gewelddadige karakter van de personages, grote navolging vond bij de jeugd. Alex, de hoofdpersonage die de vrije wil hoog in het vaandel heeft staan, richt in het boek veel kwaad aan. De strijd die Alex en zijn vrienden voe-

ren met de volwassen en in hun ogen onrechtvaardige wereld is geen onbekend fenomeen.

Altijd al probeert de jeugd zich te onderscheiden van de rest van de maatschappij. Hier is de snel veranderende jeugdcultuur aan te danken, denk aan atypische kapsels, muziek, kledingstijlen en, natuurlijk, taal. Net als dat er binnen de jeugdcultuur subgroepen bestaan, bestaan deze ook in taal die onder jongeren gesproken wordt. Deze taal is namelijk vaak afhankelijk van de sociale en etnische samenstelling van de wijk, buurt of stad waar deze jonge mensen wonen. Zo is *Rinkeby*, een *slang* dat gesproken wordt in de buitenwijken van Stockholm, een combinatie van het Zweeds, Turks, Koerdisch en Engels – precies de talen die door de jongeren in die wijken gesproken worden. *Verlan*, oorspronkelijk ontstaan vanuit het omkeren van de lettergreepvolgorde van gewone Franse woorden, is tegenwoordig verrijkt met ontleningen uit het Arabisch en de Roma-taal, die veel gesproken worden in de Franse banlieues. In Nederland zit jongerenstraattaal vol met woorden uit het Sranan, het Marokkaans of het Turks; denk aan *duku* (geld), *pipa* (pistool), *patas* (schoenen) of *lusu* (weg (gaan)).

Burgess maakte geen geheim van zijn geheimtaal – een complexe mix van onder andere Slavische woorden met Engelse vervoegingen. De personages in *A Clockwork Orange* spreken het zogeheten **nadsat**. Kenners van het Russisch herkennen in deze naam vast de stam waarop de Russische telwoorden 11 tot 19 eindigen. Het is een experiment dat de lezer intrigeert en deel uit laat maken van een taalspel: je staat eerst buiten het verhaal en uiteindelijk word je een deelgenoot wanneer je de taal beter in de vingers krijgt. Hoewel Burgess'

fictieve taal niet zo radicaal is als de taal van Tolkiens *Sindarin*, of Orwells *Nemsspeak*, raak je als lezer in de war door al die *ras-soodocks*, *mestos* of *vesches*. Zo wilde Burgess de lezer verwarren en uitdagen om moeite te doen om de wereld van Alex en zijn *droogs* te begrijpen. Het vreemde taalgebruik creëert in het verhaal cohesie binnen Alex' vriendengroep, maar introduceert ook een emotionele afstand tot de lezer. Het impliceert een 'andere wereld'. Nergens in het boek wordt je een handvat aangereikt. Zelf dien je de woorden te vertalen via indirecte cues en hints, maar de originele uitgave houdt je voor 'dat het niet meer dan 15 pagina's duurt om het in de vingers te krijgen'.

Mocht het je inderdaad binnen de 15 pagina's lukken, dan heb je waarschijnlijk de logica van **nadsat** ontrafeld, want het is niet zomaar een verzinsel. Zo valt op dat Burgess vooral concrete woorden omdoopt met **nadsat**. Abstracte thema's worden simpelweg door de personages niet besproken, laat staan middels **nadsat**. Van oorsprong Russische stammen worden aangepast aan de Engelse spelling, en zo verandert een Russische *drug* 'vriend' in een Engelse *droog*, en het werkwoord *pit* 'drinken' in een Engelse *peet*. Ook de Engelse grammatica wordt niet vergeten, en zo ontstaat er een meervoudsvorm *droogs* of een verledentijdsvorm *viddied*, afgeleid van het werkwoord *videt* 'zien'. In werkelijkheid maken al Burgess' aanpassingen het ontcijferen van **nadsat** alleen maar lastig, zowel voor de lezers zonder kennis van het Russisch, als voor lezers met de kennis van deze taal. De eersten begrijpen niet wat deze woorden betekenen, en de anderen herkennen het woordbeeld niet. Tegelijkertijd is dit precies Burgess' doel: het creëren van een geheimtaal die voor niemand gemakkelijk te ontcijferen is.

Waarom koos Burgess het Russisch voor Alex en zijn vrienden om hun wereld een stem te geven? Een van de verklaringen is dat Burgess zijn roman schreef in de hoogtijdagen van de Koude Oorlog, waar het Russisch en het Engels symbool waren voor de twee hegemonieën die al decennia lijnrecht tegenover elkaar stonden op het wereldtoneel. Misschien heeft het samenvoegen van het Engels en het Russisch ook een andere betekenis, namelijk die van ontmoetingspunt tussen het Oosten en het Westen. Burgess' persoonlijke fascinatie met de toenmalige Sovjet-Unie moet ook niet vergeten worden. Samen met zijn vrouw bezocht hij in 1961 Leningrad (het huidige Sint-Petersburg), waar hij ontdekte dat jonge gangsters de straten onveilig maakten en dweepten met een cultus van geweld. In zijn autobiografie *You've Had Your Time* schreef hij: 'Het heeft me zo verbaasd dat ik besloot Oost en West te willen verenigen in een tiener, die zijn eigen dialect spreekt.' En het is hem goed gelukt: het boek werd in vele talen vertaald en Stanley Kubrick heeft er een film van gemaakt.

p.s. In de afgedrukte passage uit de roman staat een aantal **nadsat**-woorden, die vetgedrukt zijn. Probeer hun betekenis te raden. Wat lijkt u het meest logisch?*

mesto	moloko	vesches	bog
a <i>kamer</i>	a <i>water</i>	a <i>dingen</i>	a <i>geest</i>
b <i>straat</i>	b <i>melk</i>	b <i>mensen</i>	b <i>god</i>
c <i>plek</i>	c <i>wijn</i>	c <i>geld</i>	c <i>priester</i>

* De juiste antwoorden: mesto – plek, moloko – melk, vesches – dingen, bog – god.